

Høgskolen som kunnskapens hus

Rune Slagstad

*Senter for profesjonsstudier ~ Centre for the Study of Professions
Høgskolen i Oslo ~ Oslo University College*

Arbeidsnotat nr. 01/2007

www.hio.no/sps

Åpningsforelesning ved HiOs "fagdag", 6.2.2007

Innhold

Profesjonssosiologiens profesjonelle blindhet	6
Mot et nytt kunnskapsregime	11
Kunnskapsstatens institusjoner	16

Mjøs-fasen er forbi, og den offentlige debatt om reform av den høyere utdanning er gått inn i en ny fase. Mjøs-utvalgets innstilling forelå i 2000. På Mjøs-utvalgets invitasjon utformet jeg en historisk-prinsipiell betenkning, som Mjøs-utvalget hadde forpliktet seg til å la publisere som vedlegg til sin NOU. Da min betenkning ikke ble helt slik utvalgsformannen hadde tenkt, ble han betenkt og fant det tryggest å forsyne vedlegget med et veiledende forord, hvor leserne ble gjort oppmerksomme på at Mjøs selv tilhørte fremtiden og jeg fortiden. Mjøs-utvalget var nedsatt av Bondevik I og statsråd Lilletun, og statsråd Giske i Stoltenberg I fikk Mjøs i morgengave av Lilletun. Mjøs-utvalgets innstilling la grunnlaget for det Giske døpte "Kvalitetsreformen", som ble iverksatt av Bondevik II's Clemet. Denne "Kvalitetsreformen", som er et verk av den størst mulige koalisjon, blir nå velsignet av Stoltenberg II's Djupedal, som en gang var en opposisjonspolitiker.

Min Mjøs-opposisjon var andre fase av mine reformdebatteende innlegg omkring høyere utdanning. Den første gjaldt dannelsesagenten Hernes. Denne kontroversens preludium kan i disse dager feire sitt 20-årsjubileum. Hernes hadde sendt sin nyttårshilsen via Dagbladets kronikkplass 31.12.1986: "Kan man ha ambisjoner i Norge?". Med Harvard som utkikkspost kunne Hernes melde at det stod dårlig til med det som en gang het Det kgl. Frederiks Universitet; mens Harvard kunne vise til 30 nobelpriser, kunne UiO kun fremvise to. Mitt tilsvarende til Hernes hadde et hovedpoeng i påpekningen av det jeg anså som en viss inkonsistens mellom mål og middel i hans resonnering: Hernes ville heve universitetets akademiske nivå, fremme universitetets "public spirit", som han sa, ved det jeg kalte "en sosialdemokratisk BI-fisering av universitetslivet".¹ Universitetskontroversen med Hernes kulminerte året etter med diskusjonen av Hernes-komiteéns reformforslag (1988).²

Et av hovedpunktene i min Mjøs-betenkning var derimot i tråd med Hernes-komiteéen å argumentere for en institusjonell funksjonsdeling mellom universitet og høyskole. Begge skulle utvikle sin institusjonelle egenart. Mjøs-utvalget unngikk behendig å behandle denne

¹ R. Slagstad, "Universitetet i utakt", foredrag i Politisk Forum, 19.3.1987, gjengitt i *Utvalgte polemikker*, s. 333 ff. Hernes' kronikk finnes også i *Utvalgte polemikker*, s. 330ff.

² *Utvalgte polemikker*, s. 347ff.

tematikken og overhodet forholdet mellom disse to deler av den høyere utdanning. "Kvalitetsreformens" innføring av en felles gradsstruktur og innstiftelsen av en desentralisert kvalifikasjonsordning, der høyskolene ble gitt mulighet for universitetsopptrykk, har på sentrale punkter endret forutsetningene for mitt resonnement. Studiereformen innebærer i realiteten en gradvis sanering av forskjellen mellom universitetenes og høyskolenes utdanningsløp. Den har, intensjonelt i det minste, vært en effektiviserende gjennomstrømningsreform, altså en kvantitetsreform. Intensjonen har også vært en sterkere yrkesrettethet, men refleksjonene omkring utdanningenes yrkesinnrettethet har derimot vært forbausende fraværende. "Kvalitetsreformen" har mer enn noe vært gjennomsyret av en ekspansiv, økonomisk-administrativ styringslogikk.

Mitt reformkritiske perspektiv hadde en institusjonell forankring i universitetsinstitusjonen og reformenes forvitrende følger for det jeg kalte "kunnskapens hovedhus". Kristin Clemet har sjenerøst formulert at jeg (og reformkritikerne) faktisk har fått gjennomslag på en rekke punkter. Det er vennlig sagt, men det er nok sånn at "kvalitetsreformistene" i sentrale henseender har vunnet frem med sin institusjonelle transformasjon. Ett tegn med særlig relevans for dagens tema er selve universitetsekspansjonen. Vi har allerede fått bio-universitetet på Ås og Universitetet i Stavanger, et "hybriduniversitet" ifølge professor Steinar Stjernøs karakteristikk, om et par år kommer Universitetet i Agder, deretter kan Bodø på det en eller annet vis få sitt universitet, og så få vel et innlandsuniversitet (Gjøvik, Hamar, Lillehammer, hvor det lokale næringsliv har gitt løfter om et etableringsincentiv på 100 millioner kroner: m.a.o. et virkelig "Mjøss-universitet"), deretter skal Universitetet i Telemark ifølge en lokal forretningsidé bli en realitet i 2013, og så skal visst også et universitet i Vestfold/Buskerud være på trappene. Det blir til sammen flere universitet enn kroppen har fingre. Dagens situasjon er paradoksal: Universitetet skal bli stadig mer lik andre utdanningsinstitusjoner, samtidig som det er nettopp ulikheten som gjør det ettertraktet av de forskjellige institusjoner; universitetet har som samfunnsinstitusjon en synkende prestisje som stadig flere institusjoner vil ha en andel i.

Hvilken strategi skal Høgskolen i Oslo (HiO) følge i dette landskapet? Mitt innlegg er et bidrag til denne diskusjonen. Jeg vil antyde noen problemstillinger som ikke lar seg løse ved tidens dominerende administrativt-byråkratiske reformlogikk. Heller ikke ved at politikerne i de sentrale utdanningspolitiske spørsmål abdiserer til fordel for koalisjonen av lokale næringsdrivende, ambisiøse rektorer og symbolpopulistiske lokalpolitikere.

Det prinsipielle, kunnskapspolitiske syn er fortsatt det samme, som det jeg lanserte i *Kunnskapens hus*, som utkom første gang i forbindelse med Mjøs-utvalget i 2000, i sterkt utvidet sist høst.³ Men mitt institusjonelle perspektiv er forskjøvet. Også jeg, som er blitt ansett som en nostalgisk fortidselitist, vil gjerne prøve meg som "realist". Det er nå slik at universitetstittelen i realiteten langt på vei er sluppet fri. Det spørsmålet som gjenstår, er hvordan dette frislippet kan foregå med minst mulig skadelig virkning i to henseender: for det vi tradisjonelt har oppfattet som et universitet, og for den høyere profesjonsutdanning. Når jeg takket ja å bli professor i profesjonenes teori og historie ved HiO, var det uttrykk også, om ikke bare, for et faglig perspektivskifte fra universitet til høyskole, et skifte av perspektiv som inkluderte en reformpolitisk strategi. Her vil jeg gi mitt bidrag til å belyse profesjonsutdanningens og profesjonsforskningens egenart, med institusjonelle følger for såvel "universitet" som for "statlige høyskoler".

Jeg rykker først frem til den klassiske, norske profesjonssosiologien og dens "profesjonelle blindhet" (I), og via en betraktning omkring profesjonene og de skiftende kunnskapsregimer (II) ender det hele med en samtidsdiagnostiserende refleksjon omkring kunnskapsstatens institusjonelle identitet (III).

³ R. Slagstad, *Kunnskapens hus*, Pax 2006.

Profesjonssosiologiens profesjonelle blindhet

Den klassiske, norske profesjonsforskningen fra slutten av 1950-tallet og utover (Vilhelm Aubert, Tore Lindbekk, Ulf Torgersen) gjaldt "de akademiske yrker". Den opererte med en forestilling om en idealtypisk profesjon, som forutsatte en langvarig formell utdanning på akademisk nivå med henblikk på bestemte yrker, som ikke kunne fylles av andre personer enn de med denne utdannelsen.⁴ Med "formell utdanning" vektla en sterkt teori, vitenskapelig teori, nedfelt i systematiske lærebøker, i en faglig dogmatikk. Modellprofesjonene var jurister, leger og prester. Nå hadde ikke disse tre i og for seg noen inngående trening i vitenskapelig metode; ingen av dem endte således med en vitenskapelig basert avhandling (hovedoppgave eller lignende). Allerede her antydes en indre uavklarhet i denne profesjonsforskningens perspektiv.

Profesjonsteoriens modellprofesjoner var riktignok vel etablerte virksomheter forut for deres akademiske institusjonalisering ved Universitetet, men deres vitenskapelighet har, iallfall for jus og teologi, vært vedvarende omstridt. Det vesentlige var hverken for jus eller teologi fagenes vitenskapelighet, men anerkjennelsen som brødstudium – utdanning av statens embetsmenn. Gjennom 1800-tallet var Det kgl. Frederiks i det vesentlige en praktisk orientert embetsmannsskole - en jurist-, doktor- og presteskole. Slik hadde det nyttige fra begynnelsen av en dominerende plass i forhold til det rent vitenskapelige.

I dette nytteperspektivet blir kanskje forskjellen mellom de tradisjonelle akademiske profesjonene og velferdsstatens nye profesjoner mindre iøynefallende. Det kan iallfall ikke være den praktiske yrkesrettethet som markerer forskjellen. Dette poenget ville ha blitt enda tydeligere for våre profesjonsteoretiske klassikere, om de hadde tatt for seg de profesjonene som kom etter embetsmannsstatens modellprofesjoner: agronomer, veterinærer, ingeniører, arkitekter, tannleger og siviløkonomer. Til disse profesjonene ble

⁴ Cfr. U. Torgersen, *Profesjonssosiologi*, Oslo 1981, s. 10, V. Aubert, *Rettens sosiale funksjon*, Oslo 1976, s. 253.

det i løpet av noen tiår i venstrestatens periode etablert et knippe av nye kunnskapsinstitusjoner: Norges Landbrugshøiskole (1897), Norges Tekniske Høiskole (1910), Norges Tannlægehøiskole (1928), Norges Veterinærhøiskole (1935) og Norges Handelshøiskole (1936). Alle disse høyskolene fikk etter hvert status som vitenskapelige høyskoler, som innebar en sidestilling med Universitetet, etter hvert universitetene. Den statusen ble derimot ikke Noregs Lærarhøgskule til del (1922). Det var altså ved fem av disse høyskolene en "akademisk drift", som en ikke fant ved Lærarhøgskulen; det er et fenomen som i seg selv skulle være verdt en nærmere analyse.

"Alle de høiere samfundsklasser har en *videnskap* som grundlag for sit virke. Og det gir respekt. Prestene har sin teologi, og juristene sin jus. Læger og ingeniører bygger på vor tids stilte naturvidenskap. Men vi lærere? Hva har vi?" Slik så en lærer det i 1911, før pedagogikken var blitt "lærernes vitenskap", som Torgersen formulerer det.⁵ Slik er det også for de nye profesjonene, skriver Torgersen, og anfører sosialarbeiderne: "Det viktige er plassen i solen, og solen er universitetet. En slik linje er heller kostbar, og det er et stort spørsmål om den bør oppmuntres. Den forfølges stort sett av nye yrker."⁶ - Den retoriske snert mot de nye profesjonene ville blitt mindre kraftfull om de vitenskapelige høyskolenes profesjoner og disses identitetsproblem i større grad hadde vært innreflektert i Torgersens profesjonsteori. For flere av disse profesjonene ved de vitenskapelige høyskolene gjaldt at deres plassering i det akademisk vitenskapelige var usikker, studieløpet kortere enn i de idealtypiske profesjoner og studiets struktur styrt av relasjonen til praksisfeltet – og ikke til en dogmatikk eller teoretisk lærdomsbygning, som knapt fantes.

Jeg anfører et par eksempler. Det første er *tannlegeyrket*. Det sprang ut av en håndverkstradisjon. Etter opprettelsen av Det kgl. Frederiks i 1813 var det universitetsmedisinerne som avgjorde hvilke håndverkere som skulle opptas ved

⁵ Torgersen *ibid.*, s. 36. – Nå er det vel egentlig aldri blitt noe lykkelig ekteskap mellom lærerne og pedagogene (se min studie *De nasjonale strateger*, Oslo 1998, s. 318ff.). Hvis vitenskap og hva slags vitenskap pedagogikken overhodet er, kan det fortsatt være all grunn til å diskutere. Se nå sist E.L. Dale, *Kunnskapsregimer i pedagogikk og utdanningsvitenskap*, Oslo 2005.

⁶ Torgersen *ibid.*, s. 37.

tannlegestudiet. I 1827 uttalte en av disse medisinerne lakonisk: ”Endnu er her i landet ingen autoriseret tandlæge, og gid han aldrig maa komme.”⁷ I 1859 fant den første tannlegeeksamen sted i Norge. I 1904 ble examen artium krevet som opptakskrav til utdanningen, som kunne foregå langs to alternative linjer: Enten to års sammenhengende utdanningspraksis hos autorisert norsk tannlege, med et tilleggskurs, eller ”en anerkjænt, fuldstændig Tandlægeskole”, samt tilleggspraksis. Universitetets akademiske kollegium avviste et forslag om å henlegge tannlegeutdanningen til Universitetet med henvisning til tannlegeyrkets håndverkspregede karakter - det stod for fjernt fra Universitetets akademiske yrker. I 1909 ble Statens Tandlægeinstitut opprettet for å drive en treårig Statens Tandlægeskole som kom i gang året etter. I 1919 fikk Tannlægeinstituttet bemyndigelse til å bruke professortittelen, og i 1928 ble Tannlægeinstituttet opphøyet til Norges Tannlægehøiskole, fra 1938 med et fireårig studium. I 1959 ble tannlegestudiet omgjort til et embetsstudium (cand.odont.) ved Universitetet i Oslo, idet Det odontologiske fakultet ble opprettet. – Tannlegenes profesjonshistorie er således fortellingen om en langsom vitenskapeliggjøring av et praktisk håndverksyrke, i så henseende ikke prinsipielt forskjellig fra det som er tilfelle for en rekke av velferdsstatens nye yrker.

Agronomenes vei inn i det akademiske var også den en smule besværlig. Ved opprettelsen av Norges Landsbrugshøiskole i 1897 var det skarp politisk strid om opptaksbetingelsene. Det ene var embetsmannelitens syn: ”Det bør her, som almindeligt ved Høiskoler, for Optagelse som Elev kræves et tilstrækkeligt Maal af almindelig Skolekundskab, medens Skolen selv bør meddele sine Elever Fagdannelsen.” Det annet var bondevenstres med referanse til Landbrukskommisjonens forslag: ”Kommisjonen har ikke troet at burde anbefale, at bestaaet middelskoleeksamen sættes som betingelse for optagelse ved høiskolen, af frygt for derved at afskjære altfor mange dygtige og begavede bondegutter adgangen til samme.”⁸ Og slik ble det i den første tiden.

⁷ Sit.e. V. Erichsen, *Profesjonsmakt*, Oslo 1996, s. 227.

⁸ Sit.e. S. Tveite, ”Trong fødsel”, i N. Kolstad (red.), *Hundre år for samfunn og næring. Noregs landbrukshøgskole 1897-1997*, Ås 1997, s. 15.

En innsender i Norsk Landmandsblad hadde allerede i 1894 advart mot høyskolens "akademiske drift", en drift som hadde embetsmannselitens støtte: "Det er blitt svært så fint derude på Ås nu. Der var bare lærere i gamle dager, nu er de blitt 'docenter'. Det er vel med dette som med insekterne. Det er vel forskjellige utviklingsstadier. Det neste stadium er, kan jeg tænke mig – professorer." Ifølge embetsmannselitens forslag skulle den nye høyskolen få 12 professorer og 6 dosenter, men bondevenstre på Stortinget ryddet opp. Det ble en vitenskapelig høyskole, men med erfaringsbasert snarere enn forskningsbasert undervisning, og studiet skulle være toårig for "elever", ikke "studerende", undervist av "faste lærere", ikke "professorer".⁹ - Nå viste den akademiske drift seg i det lange løp sterkere og fikk et gjennombrudd i 1919, da en innførte professor- og dosenttittelen, fikk egen doktorgrad (dr. agric.) og examen artium ble oppstilt som normalt opptakskrav til et treårig studium, i 1972 femårig. I 2005 ble NLH omgjort til Universitetet for miljø- og biovitenskap (UBM). Men det spørsmålet som stod sentralt på 1890-tallet – hvorvidt akademiseringen ville kunne svekke den spesifikke faglighet - er fortsatt hundre år senere like aktuelt. Landbruksdirektør Per Harald Grue formulerer det slik: "Jeg er redd for at den horisontale sammenlikningen vil være til hinder for å få utviklet den fagkompetansen vi trenger på hvert enkelt fagfelt for å løse morgendagens oppgaver."¹⁰

Studiet av disse gjennomgående praktisk orienterte yrkesutdanningene med en gradvis tilkjempet akademisk status reiser problemstillinger med umiddelbar relevans for dagens diskusjon av de nye profesjoner og deres faglige og institusjonelle status. I allfall synes det ganske vilkårlig å sondre skarpt mellom venstrestatsprofesjonenes vitenskapelighet og det vitenskapelige ved rekken av de nye profesjoner, som misvisende kalles "velferdsstatsprofesjonene", for hvem vil vel kalle den ekspanderende gruppe av bedriftsøkonomer for en velferdsstatsprofesjon?

Mitt poeng i denne sammenheng er påpekningen av profesjonssosiologiens profesjonelle blindhet m.h.p. profesjonsutdanningenes mangfoldige egenart. Denne blindhet har fått – om

⁹ Tveite, *ibid.*, s. 16, og Ø. Berge, "Landbrukshøgskolen som bred utdanningsinstitusjon", i Kolstad, *ibid.*, s. 19f.

¹⁰ P.H. Grue, "NLH-kandidaten i det norske samfunn", i Kolstad, *ibid.*, s. 169.

det skulle gi mening - en fordobling på politisk-byråkratisk nivå. Gjennom de siste tiårs utdanningsreformisme har den administrativt-byråkratiske logikk hatt dominans. Således ble først Norges Lærerhøgskule sugd opp i Universitetet i Trondheim, deretter ble på 90-tallet Universitetet i Trondheim fusjonert med NTH til Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet (NTNU). Ved denne prosessen ble to egenartede, profesjonsbaserte kunnskapsinstitusjoner utvisket til fordel for en utvisket universitetsinstitusjon. Hvor sterkt den administrativt-byråkratiske fusjonslogikken har stått, vises også i det at den som iscenesatte 90-tallets NTNU-fusjon var Gudmund Hernes, som i Hernes-komitéen få år tidligere hadde argumentert prinsipielt for arbeidsdeling mellom akademiske universiteter og profesjonsrettede høyskoler. Samtidig gjennomførte Hernes den store fusjon av 98 høyskoler til 26, med en om ikke manglende, så ytterst mangelfull refleksjon over profesjonsutdanningenes egenart.

Mot et nytt kunnskapsregime

Jeg har skissert profesjonenes fremvekst i det norske system gjennom to bølger - og antydning av en tredje, som vi i dag befinner vi oss midt i. Jeg foreslår å tolke disse bølgebevegelsene i en videre moderniseringskontekst gjennom begrepet om kunnskapsregimer.

Tiden omkring 1800 – moderniseringsprosessens ”sadlingstid” (Koselleck) i den vestlige verden – markerer en trippelrevolusjon: utover dobbeltrevolusjonen – den engelske, industrielle revolusjon og den franske, politiske revolusjon - en tredje, vitenskapelig-kulturell revolusjon, som endevendte de tradisjonelle forestillinger om natur, samfunn og menneskeliv. Foucaults idéhistoriske studier er blant dem som på dette punkt har virket formende. (Når Jon Elster nylig har sendt ut en bannbulle mot Foucault som en av tidens franske ”sjarlataner”, er det først og fremst uttrykk for at denne typen historisk refleksjon er ham fremmed; Elster kombinerer en blendende analytisk skarphet med en like imponerende historisk blindhet.) I norsk kontekst utspilte denne trippelrevolusjon seg som en speilvendning av marxismens basis-overbygningssideologi: Den norske moderniseringsprosess ble innledet i det intellektuelle med en ny form for vitenskapelighet som langsomt brøt frem, institusjonelt symbolisert ved etableringen av Det kgl. Frederiks Universitet i 1811, etterfulgt av den politisk-demokratiske revolusjon i 1814, og så fra midten av 1800-tallet først kom det industrielle gjennombrudd. Med begrepet om ”kunnskapsregime” vil jeg fange kunnskapen – ikke bare den vitenskapelige kunnskap – og dens systematiske plass i dette moderniseringsprosjektet. Et regime får kjennetegn utover det økonomiske og det politiske derved at dets identitet er bestemt også av hvilken kunnskap, hvilken kunnskapsform, som har dominans. De skiftende regimer kan beskrives som skiftende kunnskapsregimer med til dels skiftende kunnskapsagenter eller kunnskapsbærende profesjoner. Embetsmannsstaten (1814-1884) var professorpolitikernes regime, anført av juristene med teologene på gradvis retrett, altså et juridisk kunnskapsregime.

Venstrestaten (1884-1940) var som kunnskapsregime preget av "de to kulturer", de anførende var de naturvitenskapelige ingeniører og det humanistiske skolefolk. Den andre bølge av profesjoner kom, som nevnt, i årene omkring 1900, og innebar også den til dels en langsom vitenskapeliggjøring av tradisjonelle håndverksyrker.

Arbeiderpartistaten (1945-1980) var et sosialøkonomisk kunnskapsregime. Det nye Norge skulle skapes gjennom vitenskapens mobilisering, med den nye, vitenskapelige ekspertise som avantgarde for den sosialdemokratiske reformpolitikk. Ikke minst de sosialøkonomiske teknokrater drømte om å overflødiggjøre den irrasjonelle politikk. Denne vitenskapelig forankrede optimisme var en kulminasjon av en reformideologi som har kjennetegnet det norske system siden 1800-tallet, nemlig en vitenskapelig reformisme.

Den tredje bølgen av profesjoner kom egentlig fra 1960-tallet og markerer en bevegelse utover arbeiderpartistaten. Avviklingen av arbeiderpartistaten har hatt en merkverdig tvetydighet ved seg, idet den har vært kjennetegnet ved dobbelteksponeringen av stat og marked.

Fra 1960 til 1980 økte antall sysselsatte innen det som er kalt "velferdsstatens profesjoner" (sosionomer, psykologer, spesialpedagoger, etc.) fra 63 000 til 280 000,¹¹ med en fortsatt akselererende vekst av stat og profesjoner i gjensidig forsterkning. Som et eksemplarisk tilfelle anfører jeg den spesialpedagogiske profesjon, hvis ekspansjon hentet akademisk legitimering gjennom fagets erobring av universitetsstatus.¹² Spesialpedagogene hadde en profesjonsstrategi – og en spesialpedagogisk imperiebygger. Edvard Befring satte som betingelse for å bli rektor ved Statens spesiallærerskole i 1975 at spesialpedagogikk fikk et akademisk løft gjennom etableringen av et spesialpedagogisk hovedfag. Ved hovedfaget - cand.paed.spec. – ble de spesialpedagogiske kandidater i 1980, når det gjaldt PP-tjenesten,

¹¹ N. R. Ramsøy/L. Kjølørød, "Velferdsstatens yrker", i L. Alldén et al. (red.), *Det norske samfunn*, Oslo 1986, s. 233ff.

¹² Fremstillingen av spesialpedagogikken bygger på B. Ravneberg, *Normalitetsdiskurser og profesjonaliseringsprosesser. En studie av den spesialpedagogiske yrkesutviklingen 1880-1990*, Universitetet i Bergen 1998.

sidestilt med de universitetsutdannede med embetseksamen (cand. paed. og cand. psychol.). Gjennom kløktig faglig-politisk manøvrering fikk rektor Befring det gjerne som han ville. Da Befring overtok, hadde Spesiallærerskolen en stab på 15, i 1987, da han gikk av som rektor, var staben økt til omlag 90. Samme år ble Befring landets første professor i spesialpedagogikk. I 1991 ble Spesiallærerskolen formelt tilknyttet Universitetet i Oslo som Institutt for spesialpedagogikk, i 1995 flyttet skolen fra Hosle til Blindern, og i 1996 fikk Universitetet et nytt fakultet: Det utdanningsvitenskapelige fakultet - en fusjon av Universitetets Pedagogisk Forskningsinstitutt, etablert i 1936, og Institutt for spesialpedagogikk. Universitetets akademiske kollegium ville at det nye fakultet skulle kalles "Det pedagogiske fakultet", men Departementet bestemte at fakultetet i tråd med spesialpedagogenes ønske skulle hete "Det utdanningsvitenskapelige fakultet". Spesialpedagogene plasserte seg strategisk også som premissleverandører i den offentlige, behovsdefinerende prosess. Det ga en strategisk-institusjonell vekst, men knapt en tilsvarende vekst i vitenskapelig status.¹³

Det nye kunnskapsregime har også berodd på markedets vekst. Siviløkonomprofesjonen er et illustrerende eksempel. Den fikk sin opptakt i venstrestatens siste fase, men det store gjennombrudd kom først i arbeiderpartistatens slutfase. Norges Handelshøyskole ble opprettet i 1936 som en høyskole for de merkantile fag. Forut for NHHs etablering var det ikke minst innen det bergenske handelsborgerskap skepsis til det en anså som sosialøkonomiske, teoretisk-vitenskapelige spekulasjoner som kunne svekke forretningsmannens initiativ og handlekraft; en foretrakk på det hold en høyskole sentrert om praktisk orientert bedriftsøkonomi. Sosialøkonomene ved Det kgl. Frederiks - Ragnar Frisch, Wilhelm Keilhau og Ingvar Wedervang – var for sin del reserverte, da den nye skolens akademiske basis etter deres syn var for svak. Men etter at en av dem (Wedervang) allerede i 1937 ble NHHs rektor, forstummet kritikken, og NHH fikk status som vitenskapelig høyskole på linje med de øvrige statlige høyskoler, med en etter hvert

¹³ Til diskusjonen av spesialpedagogikkens vitenskapelighet, se P. Haug (red.), *Spesialpedagogiske utfordringer*, Oslo 1995, P. Haug/J. Tøssebro/M. Dalen, *Den mangfoldige spesialundervisninga*, Oslo 1999. Se også E. Befring, *Spesialpedagogisk utsyn – læring og oppvekst*. Artiklar i utval og med introduksjon av Reidun Tangen, Oslo 2006.

aktverdig akademisk standard.¹⁴ NHH som i 1963 fikk enerett til tittelen siviløkonom, hadde ved inngangen til 70-tallet 21 professorer. (Sosialøkonomene er aldri blitt en profesjon, derimot generalister, de egentlige statsgeneralister, som overtok, eller ville overta, etter juristenes rolle.) Siviløkonomen kunne ikke lenger betraktes som "en harmløs, noe forvrøvlet og teoretiserende art superbokholder – en forestilling som kanskje i noen grad var begrunnet i studieopplegget".¹⁵

Bedriftsøkonomisk Institutt var blitt opprettet i 1943 som et "praktisk høyskolestudium". BI skulle være noe prinsipielt annet enn NHH. Som det het i selvpresentasjonen fra 1946, skulle ikke skolen være en "elementær handelsskole", dens nivå skulle ligge "mellom handelsgymnaset og handelshøgskolen". I BIs ledelse var en på begynnelsen av 70-tallet, bl.a. ut fra konkurransenærheten til NHH, en viss bekymring for akademiseringens farer og fristelser; skolen måtte gjøre mer, ble det sagt, "for å bevare sin 'image' som praksisorientert utdanning". På det tidspunktet var riktignok faren for akademisering knapt overhengende. Den faste staben var riktignok blitt sterkt utvidet (fra 7 i 1968 til 51 i 1976), med tung undervisningsplikt, men uten forskningstvingde. BIs akademiske drift skjøt fart etter at Jørgen Randers var blitt rektor i 1981 med en tiltredelsesambisjon om "å gjøre BI til en organisasjon med høy status" ved å "tiltrekke superstjerner". Gjennom 80-tallet ble undervisningsplikten for de faglig ansatte trinnvis halvert, de ansatte fikk en rett til å skaffe seg ekstrainntekter gjennom konsulentoppdrag, og det ble innført akademiske titler. Professor-tittelen hadde, til en viss forbauselse, vist seg ikke å være beskyttet, og BI fikk sine tre første professorer i 1983. Samme år kunne diplomøkonomer fra BI bli opptatt som medlemmer i Norske Siviløkonomers Forening. I 1985 fikk både BI og Distriktshøgskolen i Bodø rett til å tildele siviløkonomtittelen. På den tiden var "blårussens fremmarsj" et honnørord.

Siviløkonomenes innmarsj illustreres gjennom den eksplosiv veksten i studenttallet midt på 70-tallet: fra 1974 til 1978 økte antallet søkere til NHHs siviløkonomstudium fra 558 til 932

¹⁴ Fremstillingen av siviløkonomene bygger på R.P. Amdam, *Utdanning, økonomi og ledelse: fremveksten av den økonomisk-administrative utdanningen ca. 1936-1986*, Universitetet i Oslo 1997, s. 66f.

¹⁵ Knut. T. Giæver, formann i Norske Siviløkonomers Forening, på landsmøtet i 1970, i Amdam, *ibid.*, s. 271.

og til BIs diplomstudium fra 502 til 1550. Siviløkonomene erobret en fremskutt posisjon som bedriftsledere; i 1980 var det flere siviløkonomer enn sivilingeniører som var toppledere i de største norske selskapene, i 1985 var det mer enn dobbelt så mange. I 1987 var fire av fem i Storebrands toppledelse siviløkonomer, i 1990 bestod Statoils konsernledelse av fem siviløkonomer fra NHH, samt én sivilingeniør og én jurist, i Hafslund Nycomed hadde fire av fem siviløkonomutdanning eller tilsvarende.

Det nye, postmoderne kunnskapsregime har slik en splittet profesjonsmessig forankring: på den ene side i det offentlige apparats profesjoner av ulike slag, på den annen rekken av markedsprofesjonelle aktører i ulike versjoner (bedriftsøkonomer, organisasjonskonsulenter, økonomiserte advokater, etc.).

Kunnskapsstatens institusjoner

Begrepet om kunnskapsregimer har en dobbelfunksjon: som et historisk rekonstruktivt og som et normativt-institusjonelt begrep. Det norske system kan historisk rekonstrueres via tre konstitusjonelle faser, som hver ga en reformulert samfunnskontrakt med statlig pregning: 1814 med rettsstaten (og det begynnende demokrati), 1884 med flerpartistaten, 1945 med velferdsstaten. Vår konstitusjonelle utfordring er å reformulere kunnskapsstatens samfunnskontrakt. Kunnskapsstatsprosjektet dreier seg om å skape en ny samfunnsorden, et nytt regime, med kunnskapsinstitusjonene som systemets akseinstitusjoner.

Et gjennomløpende trekk siden embetsmannsstatens periode har vært den vitenskapelige kunnskapens ekspansjon. Det var en vitenskapelig kunnskap som fra slutten av 1800-tallet ble positivistisk forstått med naturvitenskapen som mønsterdannende for vitenskapelighet overhodet. Denne ble hegemonisk for så vidt som den formet våre vitenskapelige oppfatninger av natur, samfunn og menneskeliv. Det sosiale fremskritt var sikret via det vitenskapelige fremskritt. En tankevekkende forskjell mellom venstrestatens profesjoner og de nye profesjoner er at fire av de vitenskapelige høyskolene hadde en basis i det naturvitenskapelige, mens de nye profesjonene til dels har hatt et tyngdepunkt i det samfunnsvitenskapelige. Nettopp fordi det vitenskapelige i samfunnsvitenskapene har vært mer problematisk - og problematisert - har også av den grunn det vitenskapelige hatt en mer omtvistet plass i de nye profesjonene. Derved har disse profesjonene heller ikke vunnet en vitenskapelig anerkjennelse like glatt som agronomer, tannleger, maskiningeniører, etc. Det er i denne sammenheng positivismestrident er viktig. Denne strident, som var den store intellektuelle kontrovers gjennom arbeiderpartistaten, hadde som tema samfunnsvitenskapenes egenart vis-à-vis naturvitenskap og humaniora: samfunnsvitenskapenes egenart i så vel erkjennelsesteoretisk henseende – subjekt-objekt-relasjonen -, som i vitenskapsteoretisk henseende - teori-praksis-relasjonen. I forhold til "de to kulturer" utgjør samfunnsvitenskapene en tredje vitenskapelig kultur.

Profesjonsutdanningens kjerneverdi er kjennetegnet ved at den er systematisk innrettet mot ulike yrkesfelt - nærhet til praksis og til klient- og pasientbehov. Spenningen og motsetningsforholdet mellom teori og praksis skal bearbeides – og ikke elimineres.¹⁶ Ved aksentuering av praksis-tilknytning er ikke poenget å returnere til førvitenskapelige skoletradisjoner. I kunnskapsstaten skal vitenskapen, den vitenskapelige kultur, være et felles medium for profesjonene med krav til analyse, teori og diskusjon. Det har derfor med rette ligget en vitenskapelig legitimeringsstrategi bak det å løfte yrkesutdanningene inn i et vitenskapelig profesjonalisert høyskolesystem, først med lærerne i 1973, sosialarbeiderne i 1978, sykepleierne i 1982 og en rekke andre i de følgende år frem til høyskolereformen i 1994. Derved reflekteres at vitenskapen ugjenkallelig er den nye tids formende kunnskapsform. De siste tiårs sterke ekspansjon av mer eller mindre vitenskapelig forankrede profesjoner er imidlertid ikke blitt akkompagnert av en parallell refleksjon over den profesjonsrelaterte kunnskapens egenart, og overhodet den vitenskapelige kunnskapens flerfoldige former.

Hvilken rolle skal overhodet forskningen spille i profesjonsutdanningene, og hva slags forskning? Skal det være universitetenes disiplinentrerte forskning eller forsknings- og utredningsinstituttens problembaserte forskning – eller burde forskningen snarere i langt større grad profesjonsorienteres? Det er atskillig F&U-virksomhet ved høyskolene, men det utføres forbausende i liten grad forskning av den profesjon en tilhører – enten det nå er sykepleie, lærerutdanning eller fysioterapi - av profesjonens historie, dens kvalifiseringsstrategier, spesifikke trekk ved yrkesutøvelsen, om profesjonene som kollektive aktører etc. Professor Lars Inge Terum, leder for Senter for profesjonsstudier (HiO), sier det slik: "Over lengre tid har det kommet til uttrykk bekymring for akademiseringen av høgskoleprofesjonene. Det er rimelig innlysende at vitenskapeliggjøring kan bidra til statushevelse for en profesjon. Samtidig kan det også bidra til mer reflektert praksis. Det er litt uklart om bekymringen primært hviler på det første, eller om den også hviler på en tanke om at et mer systematisert og vitenskapeliggjort kunnskapsgrunnlag for

¹⁶ S. Stjernø, "Har profesjonsutdanningene felleskomponenter?", i V. Bunkholdt m.fl., Kunnskap og omsorg, Oslo 1996, s. 35

høgskoleprofesjonene ikke vil tjene profesjonsutøvelsen. I så fall blir det viktig å drøfte hvordan det representerer et større problem for sosialarbeidere enn for psykologer og leger. Mer allment reiser dette spørsmålet om når vitenskapeliggjøring av praktiske yrker skaper problemer, og hva i så fall disse problemene består i?¹⁷ Jeg vil si at et av problemene vil være en akademisk kvasivitenskapeliggjøring via ganske diffus og omtrentlig teori med identitetsnedbrytende konsekvens.

I konklusjonen fra den evalueringsrapporten som ble utarbeidet om 90-tallets høyskolereform, fremhevet en spenningen i de enkelte utdanningene ”mellom den akademisk orienterte delen av personalet og den mer yrkesrettede delen”. Det var skapt ”et spenningsforhold som det vil bli en stor utfordring å avklare i de kommende årene”. Mjøsutvalget valgte å overse evalueringsrapporten, samtidig som det foreslo en rekke ordninger med betydelige strukturelle følger for hele det høyere utdanningsfelt. Evalueringsrapporten hadde understreket betydningen av å utvikle et faglig belønningssystem som kunne frigjøre statushierarkiet fra det akademiske, disiplinbaserte system: ”Dersom disiplinorientert grunnforskning er den aktivitet som gir størst uttelling i form av stillingsopprykk, vil det for mange være liten grunn til å drive FoU-arbeid sentrert rundt fagenes praksisfelt eller tverrfaglige problemstillinger knyttet til lokale forhold.”¹⁸ Svein Kyvik, som hadde ansvaret for evalueringsrapporten i 1999, har sammen med Ingvild Marheim Larsen utarbeidet også den nye evalueringsrapporten, som nettopp er publisert. Konklusjonene er de samme som i 1999, men kanskje ytterligere aksentuert. Symptomatisk er formuleringen om høyskolenes offentlig erklærte rolle i regionale utviklingsprosesser: ”et åpenbart sprik mellom statlige mål(...) og den rollen høyskolene faktisk spiller”. Bl.a. er ”insentivstrukturen i høyskolesektoren i liten grad rettet inn mot å drive slik virksomhet”, enten det gjelder stillingsbedømmelse eller ”departementets indikatormodell for resultatbasert omfordeling av forskningsmidler”, etc.¹⁹

¹⁷ L.I. Terum, ”Ulike profesjonsutdanninger – felles utfordringer”, i *Forskningspolitikk* 3/2006.

¹⁸ S. Kyvik (red.), *Evaluering av høyskolereformen*, Oslo 1999, s. 322ff.

¹⁹ I. Marheim Larsen/S. Kyvik, *Tolv år etter høyskolereformen – en statusrapport om FOU i statlige høyskoler*, Rapport 7/2006, NIFU-step, Oslo 2007, s. 128f.

En kan skille mellom tre forskningsgrupper i dagens system: (1) Den disiplinbaserte grunnforskning, som har universitetet som sentrum. (2) Den anvendte forskning, med instituttsektoren som hovedfeste, har vært ganske stor i norsk sammenheng. Denne problemløsende oppdragsforskning beror på det Vilhelm Aubert kalte "den problemorienterte empirisme". (3) Den profesjonsrelaterte forskning. Hele profesjonsfeltet har, som antydnet, vært forskningsmessig forsømt i norsk kontekst, til tross for profesjonenes ekspanderende rolle i styrings- og samfunnsliv. Det har i det norske system vært ganske liten berøring mellom universitetsforskningen og instituttsektorens anvendte forskning. Den profesjonsrettede forskning, som forutsettes å være mer anvendt og brukerpåvirket enn universitetsforskningen, kan her fungere som en tredje, formidlende pol mellom disse to tradisjonelle poler.

Den tyske filosof og universitetsstrateg Wilhelm von Humboldt torde for 200 år siden å tenke stort om et tysk akademisk system som var tørket inn. Med sine idéer om dannelsesuniversitetet skapte han det moderne universitet. Vi for vår del har store og diffuse universiteter, som ingeniørene tørker inn, men snarere sveller grenseløst ut. Men vi tør knapt tenke stort og fordomsfritt om dem, bort sett fra eventuelt fusjonstort. Jeg vil i all beskjedenhet antyde et alternativ til den tidskonforme, økonomisk-administrative og symbolpolitiske fusjons- og opprykkslogikk. Jeg kan selvfølgelig ikke gå i detalj – det kan vi overlate til Stjernø-utvalget.

Ser vi fremover, ligger det en kunnskapspolitisk hovedutfordring for Norge i de to institusjonelle poler: disiplinbasert grunnforskning og profesjonsrelatert forskning. Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo kan hver på sin måte spille en nasjonalt avantgardistisk rolle på kunnskapsstatens reorganiserte scene. Oslo bør ha to universiteter. Det ene bør være landets ene, disiplinbaserte elite-universitet. Universitetet i sin klassiske form har forent forskning med utdanning og dannelse. Men universitetets identitetsstiftende kjerne ligger i forskningsuniversitetet: den vitenskapelig disiplinerte søken etter ny erkjennelse og ny kunnskap, basert på en forestilling om nytten av unyttig kunnskap. Et universitet som lever opp til sin norm som forskningsuniversitet, er med nødvendighet en

eliteinstitusjon – og skal være det. Heller ikke Norge kan melde seg ut av den debatten som foregår i Europa i dag. Tyskland (med en befolkning på 80 millioner) har nettopp pekt ut 20 av sine universiteter som sine fremste med eliteambisjoner, med tildeling av ekstra finansielle ressurser etc. Ut fra en tilsvarende brøk befolkning-universitet skulle Norge ha ett elite-universitet. Enten bestemmer vi det ut fra en politisk beslutning, slik at det blir et samsvar mellom formaliteter og realiteter, eller så dannes det et hierarkisk system over tid via et desentralisert akademisk marked. - Dette måtte være en passende utfordring for UiO.

Det andre universitet bør bli et profesjonsuniversitet. Det vil ha HiO og deler av UiO som fundament. Ragnar Audunson, professor i bibliotek- og informasjonsvitenskap ved HiO, skrev i Morgenbladet nylig om profesjonsforskningens egenart. Den forskningen profesjonene trenger, kan ikke overlates universitetenes disiplinfag: ”Forskningen i det tverrvitenskapelige profesjonsfaget medisin kan formodentlig ikke erstattes av forskningen på de matematisk-naturvitenskapelige fakultetenes institutt for biologi eller SV-fakultetenes institutt for psykologi. Nettopp den profesjonsfaglige integrasjonen av ulike disipliner og det spenningsfylte forholdet til et praksisfelt genererer kunnskap som disiplinene ikke uten videre er i stand til. Det samme er tilfelle for de profesjonsfagene høgskolene har ansvaret for. Selv om det på universitetenes institutter for informatikk, medievitenskap, litteraturvitenskap osv. drives forskning som kan være relevant for bibliotek- og informasjonsvitenskap, kan ikke disse disiplinene erstatte profesjonsfaget og en profesjonsfaglig forankret forskning og høyere utdanning.” Et integrert profesjonsfaglig perspektiv kan selvfølgelig ikke utvikles med venstre hånd over natten, la Audunson til: ”Derfor er høgskolen et langt bedre utgangspunkt for å utvikle forskning i faget enn et universitetsinstitutt som aldri har vært borti det. Det argumentet er gyldig for de andre profesjonsfagene også. Å hevde at profesjonshøgskolene bør konsentrere seg om yrkesutdanning og overlata forskning og doktorgradsundervisning til universitetene blir derfor meningsløst.”²⁰ - Jeg vil føye til: Profesjonsuniversitetet må etableres – også av hensyn til de tradisjonelle universitetsbaserte profesjonene.

²⁰ R. Audunson, “Bør høyskolene bli universitet?”, i Morgenbladet, 26.1.2007.

UiO må transformeres og nedbygges. Hvilke fag og disipliner som fortsatt skulle forbli innen det omdannede universitet, ville være en spennende – spenningsfylt - diskusjon. Jeg lar det bli med en antydning av noen fagfelt som bør overflyttes til det nye profesjonsuniversitetet. Noen sikkert nevne for eksempel kriminologene og rettssosiologene ved Det juridiske fakultet. Jeg vil si hele Det juridiske fakultet, som i dag er en høyere juristskole med noe, men ikke for mye forskning. Teologene kunne i tråd med sin omforming av presteutdanningen fra kall til profesjon eksempelvis fusjoneres med sosionomutdanningen, til gjensidig, spenningsfylt debatt, vil jeg formode. Medievitenskap burde selvfølgelig reintegreres med journalistutdanningen, som den av en eller annen grunn tror den er vokst fra. Og den hybriden som kalles "Det utdanningsvitenskapelige fakultet", kunne ganske sikkert med fordel reduseres, dekonstrueres og ellers i det re integreres i en lærerutdanning med pedagogikken som enhetsfag.

Den naturlige følgen av en slik restrukturering ville vel være, som Steinar Stjernø nylig skal ha antydnet for UiOs ledelse, at det ombygde UiO flytter til Bislett og det nye profesjonsuniversitetet til Blindern. - Jeg hadde inntrykk av at forslaget kom litt brått på Blindern-ledelsen; den måtte tenke seg litt om. I mellomtiden bør det nok arrangeres atskillige "fagdager" ved HiO – langt flere enn én i året, i det minste.